

Persoonlijkheid

50 jaar *Van Horen Zeggen* levert aardig wat artikelen op over persoonlijkheidsontwikkeling en gedrag bij kinderen en jongeren met auditieve en/of communicatieve problemen. In de beginjaren van het blad ging het vooral om beschouwingen die nauwelijks gevoed werden door onderzoek. Vanaf ongeveer 1990 verschenen er regelmatig onderzoeksresultaten over dit onderwerp. Psychologen en orthopedagogen toonden de gevolgen aan van een stoornis op het gedrag en de eerste praktische programma's werden besproken in *Van Horen Zeggen*.

In *Het Gehoorgestoorde Kind* staat niet alleen het wel en wee van de kinderen centraal, maar ook van hun begeleiders. Leerkracht is in die tijd een 'roeping' met risico's. Opvallend is dat een van de eerste keren dat de termen persoonlijkheidsontwikkeling en gedrag vallen ze geen betrekking hebben op leerlingen, maar op leerkrachten. In 1963 staat in *Het Gehoorgestoorde Kind*: 'De persoonlijkheid van de leerkracht is door het onvolvoerbare leerproces voortdurend in gevaar. Hoe beschermt de leerkracht zich tegen dat gevaar?' De oplossing is niet eenvoudig. Auteur H. van Mierlo adviseert bijvoorbeeld een jaar kelner te worden of een 'hobby buiten het vak te nemen.'
 Waarom loopt de persoonlijkheid van leerkrachten gevaar? Dat heeft alles te maken met de persoonlijkheid van dove leerlingen. Die is namelijk voor een belangrijk deel onbereikbaar. Dit hangt nauw samen met het effect van het taalaanbod en de opvoeding van de kinderen dat moeilijk meetbaar is, volgens Van Mierlo. 'Het realiteitsbesef t.a.v. het leerproces móét bij de leerkracht onvoldoende zijn. Men kan al werkend in de klas weten wat men doet, maar men kan *niet* weten wat men

1960. Volgens een van de auteurs van 'Het Gehoorgestoorde Kind' zijn dove kinderen moeilijk bereikbaar. Dit hangt, volgens hem, nauw samen met het effect van het taalaanbod en de opvoeding. Hij schrijft: 'Het realiteitsbesef t.a.v. het leerproces móét bij de leerkracht onvoldoende zijn. Men kan al werkend in de klas weten wat men doet, maar men kan niet weten wat men

nalaat.' Hoe hiermee om te gaan wordt door de schrijver als zeer lastig beoordeeld. 'Als men het dove kind denkt te benaderen, wordt men vroeg of laat ontgoocheld: men benadert de psychische en sociale molenstenen waartussen het kind fijngewreven wordt.' Het artikel eindigt in mineur met een oproep van Van Mierlo voor onderzoek, niet zozeer naar de persoonlijkheidsontwikkeling van dove leerlingen, maar die van hun kinderen. 'Mogen onze oud-leerlingen maatschappelijk geslaagd heten, als mensen vertonen zij een schrijnende invaliditeit. De manier waarop zij vader en moeder zijn bijvoorbeeld toont ons in vele gevallen een ellende, die ons met ontzetting vervult. Het zou wenselijk zijn een uitvoerig onderzoek in te stellen

1964

Stokdoof

er tot een rijbewijs!
 er ook een bekerschrijver!
 en toch een officieel V.O. diploma!
 en toch een leidinggevend functie!
 en toch aanbid!

naar de persoonlijkheidsontwikkeling van de kinderen van onze oud-leerlingen. Vandaaruit zou ons menigmaal een licht op gaan. Ook daarvoor is moed nodig en... geld.' (*Het Gehoorgestoorde Kind*, 1963, nr. 2)

Planmatig werken

Moed kan Tineke Wuite niet ontzegd worden. Op 15 maart 1990 hield ze op de VeBOSS-conferentie een inleiding over de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen met een communicatieve handicap. Ze werkte toen, net als nu, op de Burgemeester de Wildeschool in Schagen. Planmatig werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling was in die tijd allesbehalve vanzelfsprekend. In haar inleiding, afgedrukt in *Van Horen Zeggen*, verbaast ze zich hierover. Ze zegt: 'Echter, de communicatieve handicap impliceert óók een verstoord, *niet vanzelfsprekend* verloop van de sociaal-emotionele ontwikkeling, hetgeen eveneens een specifiek, aangepast handelingsaanbod vraagt.' En: 'Deze interactie is een voorwaarde tot ontwikkeling, maar wordt belemmerd door de communicatieve problematiek. Derhalve kan de sociaal-emotionele ontwikkeling niet vanzelfsprekend verlopen.' Ze pleit ervoor dit op te nemen in het schoolwerkplan. 'M.b.t. het 'algemeen pedagogisch klimaat' zal het opvoedkundig handelen bewust en planmatig aangepast dienen te zijn op basis van de belemmeringen in de interactie. Het *bewust en planmatig handelen* is

1999

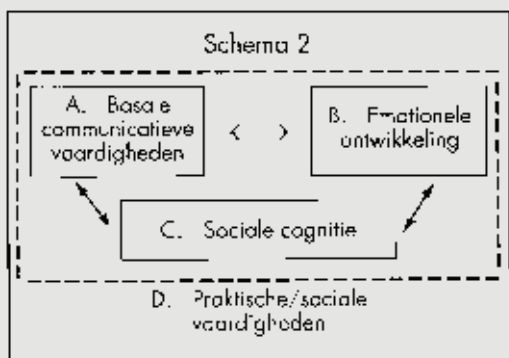
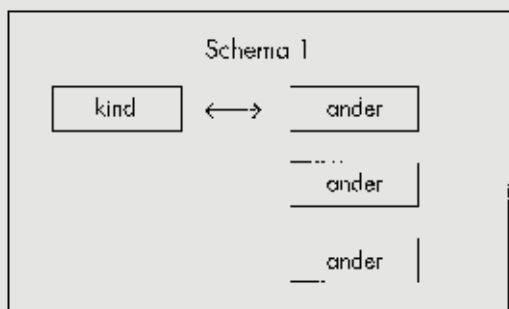
'MOGEN ONZE OUD-LEERLINGEN MAATSCHAPPELIJK GESLAAGD HETEN, ALS MENSEN VERTONEN ZIJ EEN SCHRIJNENDE INVALIDITEIT'

gebaseerd op o.a. affectiviteit, responsiviteit, structurering, sociaal-leren.'

Wuite was de eerste die in *Van Horen Zeggen* een concreet programma presenteerde hoe scholen hiermee kunnen omgaan. Ze legt dit uit aan de hand van twee schema's. (zie illustraties hiernaast).

'De twee besproken schema's staan op onze school centraal bij de planning van sociaal-emotionele doelen, die worden vastgelegd in een groepsplan. We maken daarbij keuzen. Deze keuzen komen voort ofwel vanuit het kindaspect ofwel vanuit het leerkrachtaspect ofwel vanuit beide. De keuzen worden gemaakt in overleg met de leerkracht en worden nooit opgelegd. De keuzen zijn afhankelijk van de mogelijkheden en/of onmogelijkheden van de leerkracht, en dus afhankelijk van zijn kennis en vaardigheden, waaronder persoonlijkheidsfactoren. Belangrijk uitgangspunt: de leerkracht móét zichzelf kunnen blijven.' (*Van Horen Zeggen*, 1990, nr. 3-4)

Bijna twintig jaar later werkt Tineke Wuite als kinder- en jeugdpsycholoog op de Burgemeester de Wildeschool. Ze kan vanwege haar leeftijd stoppen, maar is van plan te blijven werken tot 2011. Nog steeds is ze van mening dat de sociaal-emotionele ontwikkeling een speerpunt moet zijn van het beleid op cluster 2 scholen omdat er een directe relatie is tussen taal en gedrag. 'Immers een niet vanzelf-

1990. Planmatig werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen was in 1990 alles behalve vanzelfsprekend

1999. Veel kinderen met psychische of gedragsproblemen komen niet bij een hulpverlener terecht

‘ERNSTIGE EN CHRONISCHE TAALONTWIKKELINGS- PROBLEMEN GAAN VAAK GEPAARD MET ERNSTIGE GEDRAGSPROBLEMEN’

sprekende taalontwikkeling impliceert een verstoring in de functies van taal, die basaal zijn voor een effectieve communicatie. Deze taalfuncties die betrekking hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling, gedrag en sociale vaardigheden zijn onder andere voelen, durven, willen, reguleren van gedrag, interactie met de sociale omgeving en denken.’ Ze noemt bij dit laatste sociale cognitie en de theory of mind. De schema’s die in 1990 in *Van Horen Zeggen* bij het artikel stonden, zijn volgens haar nog steeds een ‘goede basis om uitgangspunten te formuleren voor een schoolbeleid en planmatig handelen.’

Tineke Wuite vervolgt: ‘Het gebruik en de effecten van de genoemde programma’s zijn in de loop der jaren op onze school uitgedoofd ten gevolge van onvoldoende continuïteit. Dit ging ook ten koste van de vaardigheden van leraren. Het gebruik van het *Pad* curriculum is bij ons te incidenteel. Daarnaast wordt *Rots en water* gebruikt. Beide programma’s hebben waardevolle elementen die we zouden willen inpassen in een nieuwe leerlijn of methode. Een methode die voldoet aan de eisen van deze tijd met

betrekking tot kerndoelen, een doorlopende ontwikkelingslijn en toepassing van SMART planmatig handelen. Ook wordt toenemende aandacht gevraagd voor de beleving van meer gedragsproblemen, grensoverschrijdend gedrag en aan de maatschappelijke ontwikkeling met betrekking tot het omgaan met media-informatie en goed burgerschap.’

Wuite vertelt dat de afgelopen twee jaar op de Burgemeester de Wildeschool ‘planmatig werken aan een veilig schoolklimaat weer volop aandacht krijgt. Er zijn studiedagen aan besteed om het team te informeren over uitgangspunten, meningen uit te wisselen en voor het trainen van omgaan met agressie. Voor een schoolbrede leerlijn is een nieuwe methode uitgezocht die dit jaar zal worden uitgetoetst.’

Onderzoek naar gedragsproblemen

Na 1990 werden gedragsproblemen een steeds belangrijker thema in het wetenschappelijk onderzoek. In 1991 publiceerde Theo van Eldik zijn eerste onderzoeksresultaten naar gedragsproblemen bij dove kinderen in *Van Horen Zeggen* (1991, nr. 1). Met behulp van de Child Behavior Checklist werden 41 dove jongens van 6 tot 11 jaar vergeleken met een groep horende leeftijdgenoten. ‘Naar voren kwam dat dove kinderen meer gedragsproblemen vertoonden. Zij bleken niet vaker “gedragsgestoord”. Als specifieke gedragsproblematiek kwam naar voren internaliserend gedrag. De dove kinderen met een andere dan Nederlandse achtergrond en (relatief) jonge dove kinderen hadden de meeste gedragsproblemen.’ Dit onderzoek breidde zich de jaren daarna sterk uit. Psychiater Tiejou van Gent publiceerde een aantal keer over dit onderwerp en Van Eldik beweerde in 2003 dat 31 procent van de dove en slechthorende jongeren met psychische of gedragsproblemen niet bij een hulpverlener terecht komt. (*Van Horen Zeggen*, 2003, nr. 4)

Als je de laatste jaargangen van *Van Horen Zeggen* doorbladerd, valt op dat veel onderzoek naar persoonlijkheidsontwikkeling gericht is op dove en slechthorende jongeren. In 2008 promoveert John van Daal op dit onderwerp. Binnen zijn promotieonderzoek naar de classificatie van taalspraakproblemen onderzocht hij ook de aard en ernst van de gedragsproblemen en schreef daar het volgende over: ‘Ernstige en chronische taalontwikkelingsproblemen gaan vaak gepaard met ernstige gedragsproblemen. Uit dit onderzoek blijkt dat 40% van een groep 5-jarige kinderen die in Nederland onderwijs voor kinderen met ernstige spraaktaalmoeilijkheden (ESM) volgen ernstige gedragsproblemen vertonen. De meest voorkomende problemen bij de onderzochte kinderen zijn: teruggetrokken gedrag, lichamelijke klachten, denkproblemen en agressief gedrag.’ Hij adviseert: ‘Het verdient aanbeveling om een gedragsscreenings-instrument op te nemen in diagnostische pro-

2007

tocollen. Gezien de schaal waarop de gedragsproblemen bij kinderen met taalproblemen reeds op jonge leeftijd voorkomen, dient een ruim scala aan specifieke therapieën gericht op behandeling van deze gedragsproblemen aangewend te worden. Voorbeelden van dergelijke therapieën zijn: sociale vaardigheidstrainingen, speltherapieën en bij oudere kinderen individuele psychotherapieën en groepstherapieën, oudercursussen en medicamenteuze interventies.' (*Van Horen Zeggen, 2008, nr. 1*)

In vergelijking met de jaren ervoor staan er het laatste decennium regelmatig artikelen in *Van Horen Zeggen* over de sociaal-emotionele ontwikkelingen van kinderen en jongeren. Hierbij is niet alleen aandacht voor onderzoeksresultaten, maar worden ook regelmatig praktische tips behandeld of complete programma's gepresenteerd en geëvalueerd.

Therapie

In 2003 start de Guyotschool voor SO in Haren met psychomotorische therapie (PMT) voor dove kinderen. Het gebruikelijke systeem van leerling-zorg bleek voor dove leerlingen met gedragsproblemen tekort te schieten. Er werd besloten een specifieke vorm van ondersteuning in te voeren. In 2005 schrijven Bianca Boomsma en Katja Sterkman over de resultaten in *Van Horen Zeggen*. Eerst leggen ze de lezers uit wat deze therapie inhoudt. 'In de PMT staan lichaamservaring en het handelen in bewegings-situaties centraal. Het bewegen wordt gezien als expressiemogelijkheid van gevoelens, gedachten en ervaringen. De PMT gaat er van uit dat problemen op psychosociaal of psychiatrisch gebied zichtbaar zijn in het bewegen. De psychomotorische therapeut (PMT-er) kijkt naar de beleavings- en emotionele aspecten van het bewegen en hoe iemand daarbij met materiaal en zichzelf omgaat.' De auteurs zijn enthousiast over de resultaten. Ze schrijven: 'De ervaringen van de kinderen, hun ouders en betrokkenen van de school zijn positief. PMT blijkt een vorm van therapeutische begeleiding die heel goed past bij dove kinderen met sociaal-emotionele ontwikkelingsproblematiek.' Ze merken erbij op dat deze vorm van therapie niet alleen geschikt is voor dove kinderen, maar breder toepasbaar zou zijn

PERSOONLIJKHEID

binnen cluster 2. (*Van Horen Zeggen, 2005, nr. 6*)

Beide auteurs werken niet meer bij de Guyotschool. Bianca Boomsma is in dienst van Lentis waar zij medewerker is van het Team GGz voor Doven en Slechthorenden. Een dagdeel in de week geeft ze psychomotorische therapie op de Guyotscholen voor SO en VSO en een dagdeel per week op de Tine Marcusschool (school voor SH-kinderen en kinderen met

ESM). Ze is nog steeds enthousiast over de resultaten van de therapie. 'Het sluit goed aan bij de doelgroep. Deze kinderen zijn verbaal minder sterk, maar juist visueel ingesteld. Het doen wordt gebruikt als ingang en niet het praten.' Omdat deze vorm van therapie niet (meer) vergoed wordt, aarzelen scholen om het in het reguliere zorgaanbod op

2008

te nemen. 'Bij de Guyotschool was dat ook het geval. Ik ben toen naar de GGz gestapt en heb de therapie daar aangeboden. Ouders kunnen de therapie nu bij de GGz aanvragen en ik behandel op locatie. Nadeel is wel dat de lijntjes met leerkrachten en de orthopedagoog op school langer zijn.' Boomsma ziet echter ook voordelen. 'Binnen de GGz is samenwerking en overleg met andere disciplines mogelijk. Evenals het bieden van gerichte ondersteuning aan ouders. De GGz werkt veel met psychomotorische therapie. Het is nu eenvoudiger om je kennis en vaardigheden op peil te houden. Ik ben lid van een landelijk intervisiegroepje PMT'ers die allemaal werkzaam zijn in de Dovenhulpverlening. Hierin zit ook een dove collega die momenteel wordt opgeleid als PMT'er. Wij kunnen veel van elkaar leren.'

